

O porijeklu imena

glavnog izvora

rijeke Cetine

Goran Rnjak | Speleološki odsjek HPK „Sveti Mihovil“

Rijeka Cetina izvire podno planine Dinare u selu Cetina na krajnjem sjevernom rubu Cetinskog polja. Napaja ju nekoliko krških izvora, među kojima se ističu glavni izvor i izvor Vukovića vrelo. O Cetini i njenim izvorima pisali su mnogi geografi, geolozi, hidrolozi, putopisci, povjesničari, planinari i razni drugi stručnjaci te putnici namjernici. Pregledom dostupnih pisanih tragova i topografskih karata mogu se pronaći i različiti nazivi njenih izvora.

Naime, unatoč činjenici da se na aktualnim topografskim kartama za naziv glavnog izvora nalazi toponim Milaševo jezero (Vrelo Cetine), u opticaju su i nazivi Milaševo vrelo, Veliko vrelo, Veliko vrilo te Glavaš. Speleološko spajanje glavnog izvora Cetine s Gospodskom špiljom potaknulo je raspravu o njegovom imenu. Problem s nazivljem ovog izvora nije izoliran, on je tek jedan od mnogih, a speleolozi se nerijetko susreću sa sličnim problemima u toponimiji (npr. Jama kod Rašpora – Žankana jama – Abisso Bertorelli), pri čemu se ne isključuje mogućnost korištenja različitog nazivlja. Cilj ovog pregleda je dati jasniju sliku o korištenju navedenih toponima te potaknuti bavljenje ovom problematikom, primarno od strane geografa.

Knjiga talijanskog opata Alberta Fortisa „Put po Dalmaciji“ (*Viaggio in Dalmazia*), objavljena na talijanskom 1774., opisuje običaje i boravak ljudi u Dalmaciji, a, između ostalog, i one u selu Cetina. Djelo opisuje i izvorište, no iako ne ističe nazive izvora, u njemu je priložena karta na kojoj je najsjeverniji izvor obilježen s „Vrilo Cettine“. U ono doba, Fortisov putopis izazvao je reakcije svojih suvremenika, pa tako, želeći ispraviti Fortisov tekst, Sinjanin Ivan Lovrić 1776. piše „Bilješke o putu po Dalmaciji“ (*Osservazioni di Giovanni Lovrich sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del signor abate Alberto Fortis coll'aggiunta della Vita di Soçivizza*). Djelo je preveo Mihovil Kombol kao „Bilješke o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i život Stanislava Sočivice“, a izdao ga je Izdavački zavod JAZU-a 1948. Lovrićev putopis sastoji se od tri dijela: „O toku Cetine“, „O običajima Morlaka“ i „Život Stanislava Sočivice“, kojima Lovrić ispravlja i nadopunjava Fortisove zapise bilježeći vlastita iskustva i dojmove o Cetinskoj krajini. Pritom se često ne slaže s Fortisom, a o njihovim djelima i različitom pristupu

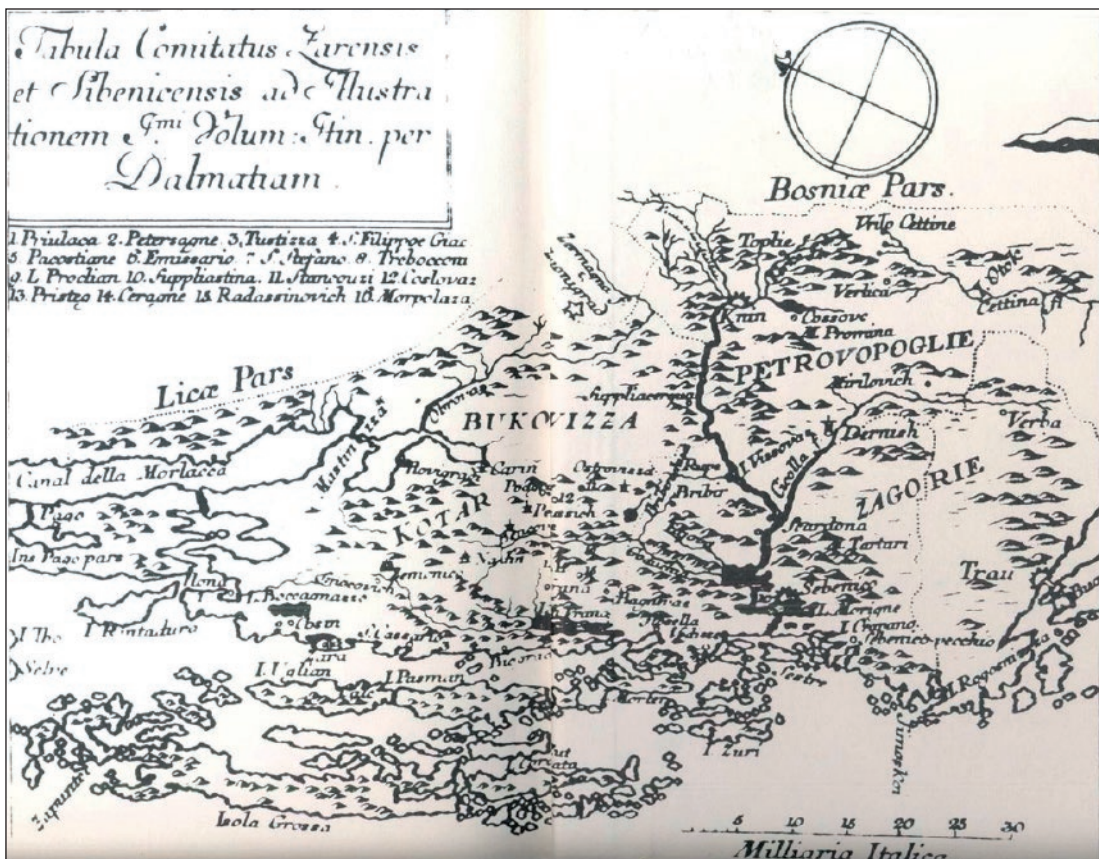
zapisima s terena pisali su kasnije brojni povjesničari, književnici i kritičari. U poglavlju „O toku Cetine“ Lovrić navodi: „Cetina je iskvaren naziv od Zentina ili Zentena...“; a u opisima izvora: „Prvi, nazivan Glavaš, ima oblik eliptičnog jezera, koje daje više vode od svih ostalih. Nešto ispod njega prema strani brda nalazi se jezero sakriveno od jednoga svoda, a vidi se, kad se stoji vani; iz njega izlazi voda samo zimi, i u njem se love odlične pastrve.“ Naziv Zentena, koji Lovrić povezuje s latinskim *centum* (sto), otprije je opovrgnut kao neutemeljen. Iz Lovrićevog opisa izvora Cetine jasno je da opisujući „Glavaš“ autor misli upravo na glavni izvor. Sam toponim Glavaš moguće dolazi od toga što je u pitanju „glavno“, „prvo“ ili „veliko“ vrelo... No, iako Lovrić nesumnjivo drži validnim taj naziv, nije jasno zašto pritom na karti koju prilaže u knjizi koristi termin „Vrilo Cettine“. Lovrić također u poglavlju o izvorima navodi i naziv „Jarebica“, misleći na Vukovića vrelo, te naziv „Kotluša“, jedini lokalitet (izvor) koji i danas nosi isti naziv. U svakom slučaju, pregledom literature ustanovljeno je da nakon Lovrića naziv Glavaš ne koristi nitko, sve do prije petnaestak godina, od kada speleoronioci intenzivno počinju koristiti taj toponim.

Uz pisane izvore, prilikom istraživanja upotrijebljene su i dostupne povijesne karte cetinskog područja. Naime, za izradu karata potreban je izniman terenski angažman te razgovor sa stanovništvom koje živi na određenom području i koristi nazivlje za određene toponime. Vojne karte izrađene za vrijeme habsburške uprave prvi put detaljnije prikazuju pojedine toponime na ovom području. Na karti izrađenoj od 1851. do 1854. godine piše „Sorgente Četina“ (Slika 1), što bi u prijevodu bilo Vrelo Cetine. Habsburška uprava od 1869. do 1887. naručuje izradu znatno detaljnije karte u mjerilu 1 : 25 000 i 1 : 75 000. Na oba mjerila jasno je naznačeno ime „Cetina Ursprung“ (Vrelo Cetine), dok je također jasno napisano „Vukovića vrelo“ na karti 1 : 25 000 (Slika 2, Slika 3). Austrougarska uprava izrađuje i katastar, a na katastarskim kartama naznačeno je „Sorgente Cettina“ (Slika 4) za šire područje, a prvi put se na kartama pojavljuje i termin „Velico Vrilo“ (Veliko vrilo) (Slika 5).

Cetinu su kasnije opisali mnogi autori, ali nije pronađen zapis u kojem se netko od njih posebno

Glavno vrelo Cetine je na sjevernom rubu Cetinskog polja. Voda izbija iz vertikalnog grotla širokog bunara dubokog oko 30 m. Vrelo nikada ne presuši, iako ponekad voda duže vrijeme ne izlazi iz grotla (npr. u VIII i IX mj. 1946). Za vrijeme jakih kiša u blizini vrela završava velika bujica koja se slijeva s Kijevske zaravni i Uništa. U središnjem dijelu Cetinskog polja Cetina prima brojna vrela na sjeverozapadnom rubu polja, među kojima se ističu: Kotluša, Nele, Veliko i Malo vrelo kod Citluka, Vukovića vrelo, te Botičino i Miloševo vrelo. Ova vrela rijetko kada presuše, a nikada istovremeno. Njihovim tokom pritječe u Cetinu više vode nego što je daje glavno vrelo. Iz temperature vode može se zaključiti da najjužnije od ovih vrela, Kotluša, prima padalinsku vodu sa susjednog planinskog područja Kozjaka, dok sva ostala vrela dobivaju vodu s Kijevske zaravni, planinskog okvira Dinare, te podzemne tokove iz Livanjskog polja. Uz istočni rub Cetinskog polja su Preočko vrelo, Jaža i Barišića vrelo.

Slika 1. Cetina – razvoj reljefa i cirkulacije vode u kršu. Izvor: Baučić 1967.

Slika 2. Kartografski prilog u knjizi Alberta Fortisa „Put po Dalmaciji“ iz 1774. g.

bavi toponimijom njenih izvora. Primjerice, Josip Poljak 1929. godine u Hrvatskom planinaru objavljuje članak o Cetini te je opisuje počevši od izvora. Poljak poimenice navodi nazive okolnih izvora, a za glavni piše „vrela Cetina“, ne dajući mu nikakvo posebno ime. Geolog Ivo Baučić sredinom prošlog stoljeća provodi višegodišnja terenska istraživanja Cetine. U svom radu daje opis šireg slivnog područja, okolnih planina te geološke građe terena. Iznosi hidrološke veze ponora u Livanjskom polju s izvorima Cetine pritom dajući popis izvora, a glavnom izvoru ne daje naziv već piše „glavno vrela“ (malim slovom).

Vojne karte izrađene 1960-tih godina za potrebe JNA noviji su izvor topografskih informacija jer ih je odlikovalo mnoštvo detalja. One prvi put

za najveći izvor koriste toponim Milaševo jezero (Vrela Cetine). Unatoč činjenici da je na austrougarskim kartama stajao natpis Vukovića vrela, na ovim kartama se pak pojavljuje termin Vukovića jezero. Današnje karte dostupne putem Geoportala, Bioportala, Arkoda i drugih platformi, u stvari su preuzele podatke sa starih JNA karata.

Konačno, prikupljeni su i podaci o lokalnim imenima izvora koja se koriste u selu Cetina te okolnim naseljima (Civljane, Kijevo, Vrlika). Nitko od intervjuiranih sugovornika ne koristi naziv Glavaš za izvor Cetine, već taj toponim poistovjećuju s obližnjim selom Glavaš koje se nalazi ispod Dinare, između Kijeva i Uništa. Korišteni i uvriježeni nazivi koje stanovništvo koristi su Veliko vrela/vrilo i Milaševo vrela.

Slika 3. Kartografski prilog u knjizi Ivana Lovrića „Bilješke o putu po Dalmaciji“ iz 1776. g.

Slika 4. Dalmacija (1851. –1854.) – Druga vojna izmjera Habsburške Monarhije. Izvor: Arcanum, 2021.

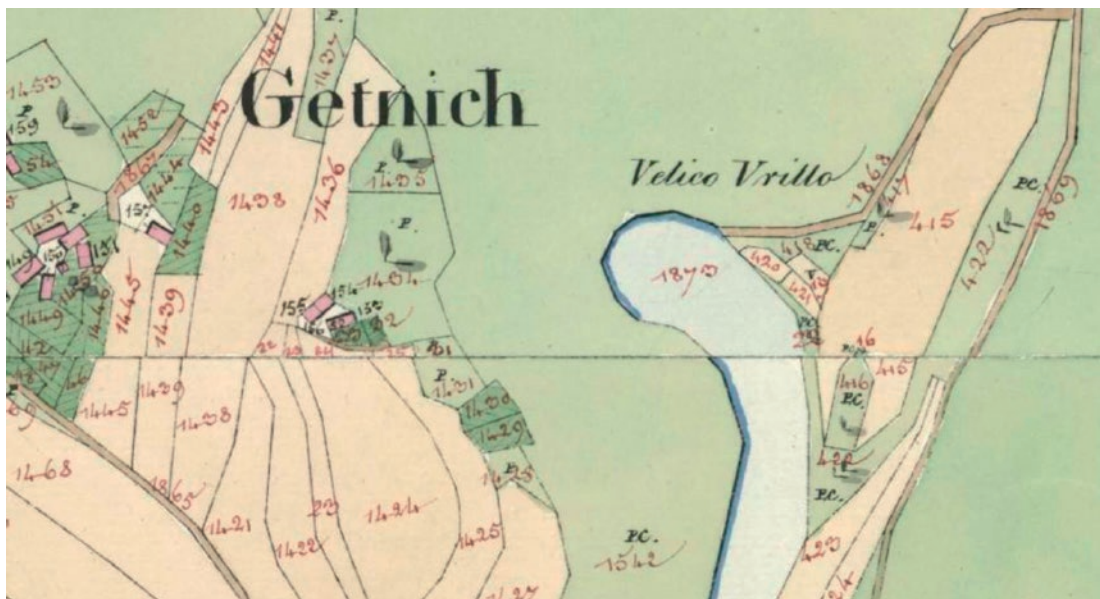
Slika 5. Habsburška Monarhija (1869. –1887.) – Treća vojna izmjera (1 : 25 000). Izvor: Arcanum, 2021.

Slika 6. Habsburška Monarhija (1869. –1887.) – Treća vojna izmjera (1 : 75 000). Izvor: Arcanum, 2021.

Slika 7. Habsburška Monarhija – Katastarska izmjera (XIX. stoljeće). Izvor: Arcanum, 2021.

Slika 8. Habsburška Monarhija – Katastarska izmjera (XIX. stoljeće)

Slika 9. Topografska karta Republike Hrvatske (1 : 25 000). Izvor: DGU, 2021.

Zaključak

Na primjeru izvora Cetine jasno je da se nazivlje kroz vrijeme mijenja, prevodi i prilagođava. Hidronim Glavaš, koji je jednom spomenut u literarnim povijesnim izvorima, preuzeo je i koristi dio speleoronilačke zajednice. Lokalno stanovništvo glavno vrelo Cetine naziva Veliko vrelo, Veliko vrilo i/ ili Milaševo vrelo, možda zbog toga što je taj naziv s

vremenom preuzet zahvaljujući današnjim topografskim kartama. Jasna je činjenica da je taj naziv i danas validan u dostupnoj kartografiji te korišten u ostaloj stručnoj literaturi. U svakom slučaju ovo je toponim vrijedan dodatne pažnje i svakako bi trebalo provesti dodatni kabinetski i terenski rad kako bi se sa sigurnošću mogao dati konačan sud.

Literatura

- Baučić, I., 1967: *Cetina – razvoj reljefa i cirkulacije vode u kršu*, Geografski institut – Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet, Zagreb.
- Fortis, A., 1774: *Put po Dalmaciji*, Globus, Zagreb.
- Lovrić, I., 1776: *Bilješke o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i život Stanislava Sočivice*, Izdavački zavod JAZU.
- Poljak, J., 1929: *Cetina*, *Hrvatski planinar* 4, 96.

Izvori podataka

- Arcanum, 2021: Arcanum Maps, Budimpešta.
- Državna geodetska uprava Republike Hrvatske (DGU) 2021: Geoportalski portal Državne geodetske uprave Republike Hrvatske, Zagreb.

Origin of the name of the river Cetina main spring

The river Cetina springs beneath mountain Dinara in the village Cetina, which is situated in the northern part of the Cetina polje. Many geographers, geologists, hydrologists, travel writers, historians, mountaineers and other experts, as well as other passers-by have written about the river Cetina and its springs. If one examines the available written traces and topographic maps, one finds various names for the springs. Although the toponym Milaševo jezero (Vrelo Cetine) is given on the current topographic maps for the name of the main spring, the names Milaševo vrelo, Veliko vrelo, Veliko vrilo and Glavaš are also in circulation. The speleological merger of the main spring of the Cetina with the Gospodska cave has caused a debate about its name. The aim of this review is to give a clearer picture of the use of these toponyms and to encourage the study of this topic, especially by geographers.